

Nemcsak két-két személyt tartunk pedig szükségesnek, hanem többeket is úgy, hogy mikor vagy beteg, vagy egyéb interventia valakiket avocal és distrahál az dolgok folytatásától, legalább kettő (mindenik rendből) mindenkor jelen lehessen a szükséghez képest. Magunk részünkről mü beszélgetvén egymással 4 vagy 5 személyeket declaráltunk s ahhoz képest kivánnjuk, ha az tiszteletes ekklésiának elméje és consensusa accedal, in numero declaralya maga attyafiait. Nem az a célunk ebben, hogy az ekklésiának particularis dolgaiba elegyítsük magunkat, hanem csak az publicumra való vigyázás."

Idéznem kell még egy adatot, ami a kérdés megvilágítására szintén adatot szolgáltat. Uzoni-Fosztó (id. m. II. 226.) Régeni Mihály lektor apostasiájával kapcsolatosan beszéli, hogy „a szent konzisztorium és a repraesentativa ecclesia” 1690-ben reversalist követelt tőle s 9 pontot tett fel, melyekre Régeninek nyíltan és őszintén nyilatkoznia kellett „a szent konzisztorium és szent repraesentativa ecclesia” előtt. Egy mondatát szószerint idézem: „Alig telt el beiktatása után néhány nap, az apostasia vádja emeltetett ellene a kolozsvári repraesentativum consistoriumban” (in repraesentativo consistorio Claudiopoli). Csak melleleg említem, hogy Régeni a kivánt nyilatkozatot megtette, a reversalist aláírta s azt bemutatták a patronus uraknak és a szent konzisztoriumnak. Uzoni-Fosztó tehát már 1690-ben repraesentativa ecclesia-ról beszél, amin kétségkívül a későbbi presbiterium őseit kell látnunk s repraesentativum consistoriumról, ami ha részéről nem elírás, mutatja, hogy a kolozsvári presbiterium központi helyzeténél fogva már ebben a korban ügyintéző, egyházkormányzó szerv lett, mielőtt a formai szervezés megtörtént volna.

A kolozsvári már szervezett és működésben levő partiale consistoriumban, a Pálfi-féle 1723. évi tervezetben és Sándor Gergelynek ez utóbbira adott véleményében megvannak azok az alkotó elemek, melyek a repraesentativum consistorium későbbi kialakulásánál szerepelnek. Aztán vegyük hozzá még azt, hogy a reformátusok már 1688-ban megszervezték az egyház és iskolák igazgatásának egy új módját. Az ekklézia világi előkelőbbjei közül 14 kurátort választottak, kik a jövedelmeket és adományokat kezelték s kiknek gyülekezetét konzistoriumnak nevezték. A könnyebb számoltatás végett a 14 közül választottak 4-et s azok mellé egy papot és egy tanárt.² A refor-

² Török István: A kolozsvári ev. ref. Collegium története, Kolozsvár. 1905 55. l.

mátusok ez eljárása szintén például és ösztönzésül szolgálhattott, hiszen Sándor Gergely „mások dicséretes példájára” mutat rá. Mindezek után véleményünk az, hogy a repr. konzisztórium, ha tételes törvényekben nem is, de a valóságban tényleg működött. Es itt rá kell mutatnom Benczédinek egy helytelen megállapítására.

Benczédi a konzisztórium szervezésének megakadását és sokáig való elmaradását valóságos csapásnak mondja. Mert sokáig hiányzott olyan szerv, — úgymond — mely a garmadában és szünetlenül felmerülő anyagi és más bajokat igazíthatta volna. Úgy, hogy az aléltságból életreébredés és magához térés legkritikusabb korszakában a 18. század első felében sajátságos helyzetbe jutott a kollégium, hogy úgy mondjam: sok gazda kezére. Mert most a téli főtanács, majd a juniusi zsinat, majd az országgyűlésekre vagy más alkalommal is öszszegyűlni szokott világi főembereink, majd megint a kolozsvári eklézsia, vagy a kolozsdobokai partialis gyűlés intézkedett, hol egyik, hol a másik, ahogy a szükség és alkalom hozta magával. Ebben a szervezetlen fejetlenségben az volt a szerencse, hogy olyan rátermett emberek álltak az ügyek élén, mint a rendszeresen gondolkodó és szervező szellemű Pálfi, a felejthetetlen emlékü Szent-Ábrahámi s a világiak között Biró Sámuel, Daniel Péter és P. Horváth Ferenc. Ezek nélkül teljesen elmerültünk és összeroppantunk volna azokban a katasztrófálisan súlyos időkben. Én ellenkezőleg ebben látom a megsemmisülésből való megszabadulásunk okát: az egész vallásközönség, az egész „status”, minden szerv és testület magáévá tette a kollégium megmentésének ügyét s az adminisztráció elgépiesedése nem ölte meg, nem oltotta el a lelkekben azt a szent tüzet, amely vallásunk melegágyáért és fókuszáért égő lánggal lobogott.

Ami a repr. consistorium nevét illeti, Tóthnak ez a magyarázata: mikor az ecclesiastico-politicum consistorium mint supremum consistorium 1729-ben létesült, az ügyintéző konzisztóriumnak „repraesentativum” jelzõt kellett kapnia, mivel az ügyek intézésénél most már a vegyes összetételű legfőbb testületnek reprezentánsa. Ebben a magyarázatban ellenmondás van; mert ha a „repr. konz.” 1724-ben létesült, hogyan nevezhették ezt az új szervet „repraesentativum”-nak, mikor a képviselendõ supremum consistorium csak 1729-ben alakult meg? Különben a név magyarázatául közelebb fekvõ felvenni azt a tényt, hogy a minden papot és mestert tagjai közé számlláló zsinatnak már a 17. század végétõl ki volt alakulva az az alakja, amelyet „repraesentativa”-nak neveztek s amilyen a templom és iskola elvétele utáni nehéz években épen elég

sűrűn tartatott, minthogy különböző akadályok miatt nem lehetett az egész zsinatot összehívni. Itt rendelkezésre állott a név, csak egyszerűen át kellett venni olyan testület jelzésére, mely a papi testület és a világi hívek képviselőjében az ügyeket intézte.

A *repraesentativum consistorium* szervezésével kapcsolatban hadd térjek ki a *repraesentativa synodus* szervezésére. Két okból teszem ezt. Egyik az, hogy a képviselő elve egyházszervezetünkben már régóta megvalósított. Tehát az egyházi képviselő tanács 1778. évi (?) szervezésével nem új elv vonult be alkotmányunkba, hanem egy régi elv egy újonnan alkotott szervezetbe. Másik az, hogy Jakab Eleknek Szent-Abrahámiról (Ker. Magvető 1861. 178. l.) írt értekezésében egy hibát helyreigazítsak. Jakab Elek az 1751. évi árkosi zsinatról mondja, hogy a „*hajdankori ösgyűlések helyett a zsinatot képviselői alapon szervezte*“. Ez tévedés. Az 1668. évi csikszentmártoni zsinat (Gen. cons. jkve 75. l.) Szent-Mártoni Tamás esperes kérelmére határozza, hogy jövőben nem köteles minden pap a zsinatra jőni, hanem a szükséghez és körülményekhez képest néhány otthon maradhat s ez az esperestől függ. Ezután többször tartatott ilyen „képviselő zsinat“. Uzoni-Fosztó szerint 1670-ben Székelykeresztúrt, 1671-ben Kövenden. Én ennek nem láttam nyomát. Ellenben a Főkonz. jegyzőkönyv figyelmes átolvasása alapján mondhatom, hogy ilyen tartatott: 1680 jun. 22-én Kolozsvárt (121. l.), 1718 jun. 19-én Ádámoson (288. l.), 1724 jun. 17-én Árkoson (315. l.), 1725 jun. 16-án Szováton (322. l.), 1727 jun. 21-én Almáson (334. l.), 1731-ben Derzsben (352. l.), 1733-ban Szabédon (370. l.). Az ilyen repr. zsinatra meghivattak: az esperesek, a szent gen. cons. tagjai, valamint az egyházkörök jegyzői. Hatásköre ugyanaz, mint a sancta synodusnak. Mikor tehát a repr. cons. szerveztetett, a repr. zsinat már ismert szerv volt s önként adódott a gen. cons. létszámával szemben a korlátozott számú tagokkal való szervezés.

1751 jun. 1-én az árkosi zsinaton alkotott „A zsinatról való Instructio“ (Főkonz. jkv. 97—99.) 1. pontja szerint: „Ami atyáink idejében, míg ebben a *seculumban* sokféle háborúságok meg nem bontották, minden pap s mester, kántor s vacans atyafiak tartoztak compareálni a sinatban magok költségeken interteneálván magokat, ex communi csak a consistorok tartattatván. Minden dioecesisben pedig hagytanak otthon bizonyos papokat, mestereket az esperestek. 12. p. Ennek előtte, mikor minden pap és mester atyafiak compareáltak a dioecesisek szerint catalogusokat olvastanak a notariusok és annak utána elbucsuzván az esperesek kiküldettnek és dioecesisek

szerint censeáltattanak; *most már mivel csak repraesentativa synodus tartatik* (adván az idő magát jó volna az atyafiakat mind egybegyűjteni) minden t. esperest a zsinat előtt való partialisban censura alá bocsátja magát és a iudiciumot notarius és assessorok subscriptioja és pecsétje alatt a zsinatnak reportálják a notariusok“.

Ez a végzés a „repr. synodus“-ról úgy beszél, mintha nem tudná, hogy ilyenek már a 17. században tartattak s csak a 18. század „sokféle háboruságait“ adja szervezése okául. Ugyanez az „Instructio“ alkotja meg 21 pontban a zsinat lefolyásának a módját, mondhatnók: ügyrendjét s e közben az új papok censuratartását és a felszentelés módját. Egyházi rendtartásunk eddig nem szabályozta ezeket, csak a szokásjogon alapultak. A papszentelés még ma is az itt megállapított formaságok között történik.

Alljon itt még az egyházközségi közgyűlés és presbiterium kifejlődési története a 18. század folyamán. Ennek következő nevei vannak: publica congregatio, generalis confluxus, generalis congregatio, solennis confluxus, közönséges confluxus, solennis eklézsia-gyűlése. Rendszerint a püspök és a két kurátor jelenlétében tárgyalja az eklézsia közügyeit. Az 1774 márc. 27. gyűlés végezte, hogy közönséges eklézsia-gyűléseire ezután a centumviratusbelieken kívül hivattassanak meg más érdemes és arra alkalmas tagjai is az eklézsianak s ezek neve írassék össze listába. De úgy látszik, hogy ez a szerv nem volt kellően megalkotva s működése nem felelt meg az élet szükségleteinek, mert a gen. konzisztórium 1781-ben elrendeli, hogy 12 konzistort válasszanak. Mire az eklézsia gyűlése 1782 elején „az ellenkezések és visszavonások eltávoztatására“ határozza, hogy a 12 konzistort válasszák meg s ezek tegyenek esküt. A határozatot azonban — nem tudom miért — nem hajtották végre. 1786 jan. 12-én történt újabb indítványra a kurátorokon, notáriuson és egyházfiakon kívül megválasztják: Sala Mihály, Ágoston Márton, Sikó István, Takács János, Szakál János, Kecskeméti Márton, Szikszai József, Ágoston István, Kecskeméti Dániel, Fekete Ferenc, Nagy Mihály és Mátéfi Dánielt; supplenseknek: Kecskeméti János, Joó Dénes, Gyergyai Mihály és Stamp János tagokat. Ettől fogva a jegyzőkönyv különbséget tesz eklézsia-gyűlés (= közgyűlés) és particularis gyűlés (= presbiteriumi gyűlés) között. Az 1787 febr. 10. generalis konfluxus a kurátorok kérésére a 12 „consistor“ választását a repr. konzisztóriumra bizza. Úgy látszik tehát, hogy a tavaly megválasztottak valamiért nem kezdték meg működésüket.

Végre 1790 aug. 8 án tartott közgyűlés megválasztja a „duodecimvirale presbyterium“-ot. A határozatból megtudjuk,

hogy e testület megszervezését szükségessé tette az, hogy a dolgokba a közgyűlésen mindenki beleszólt, de ha valami baj volt, nem lehetett senkit elővenni és felelősségre venni. „Tapasztalt dolog, hogy minden társaságnak rosszul folynak dolgai, ha a magokat előadó objektumokhoz minden embernek szava vagyon; ellenben azon társaságnak igazíttatnak jobban és hasznosabban minden dolgai, amelyekben azoknak igazítására bizonyos érdemes személyek vannak választva“. Ezért az eklézsia szükségesnek tartja a hűtös előjárókon, a gen. cons. assessorain kívül 12 személy választását. És szavazattöbbséggel megválasztottak 13 (nem 12) actualis és 13 supernumerarius konzistort és feleskették őket. És kimondották, hogyha actualis helye megürül, arra a számfelettek közül kell választani. Így szerveztetett egyházunkban talán legelőször Kolozsvárt az *egyházközségi presbiterium*, melynek tagjai a képviselő tanács assessorai is s amely az egyházközségi közigazgatásnak ma is nélkülözhetetlen kormányzó és ügyintéző szerve. Különben Tóthnál azt olvassuk, hogy a presbiterium szó először az 1672. évi szentgerlicei zsinaton említették domesticum consistorium értelmében. A marosi egyházkör vizsgálati jegyzőkönyvében van egy szabályzat, mely egy 1785-ben jött királyi rendeletre hivatkozással rendeli, hogy az eklézsia dolgainak *jobb renddel és csendesebben igazgatására és veszekedések eltávoztatására* választassanak eklézsiai különös, vagy házi konzistoriumnak bizonyos jó lelkiismeretű értelmes személyek. Valószínű, hogy e szabályzat alapján a kebli tanácsok csak jóval később alakultak meg.

IV. Egy másik következménye volt az iskola elvételének: a *supremum consistorium* szervezése. Az 1729. évi kissárosi gen. cons. ezt a következő végzéssel szervezte:

„Ez felett pro harmonia cleri et nobilium simulque publica nostri conservatione lett ilyen végezés és megegyezés cum consensu nobilium: 1. Denomináltatván s determináltatván papi és secularis emberekből álló *supremum consistorium*, választattak ex ordine ecclesiastico t. püspök uram gen. notarius urammal együtt; secularis emberek közül az urak: Daniel Ferenc, Daniel Péter, Balog Zsigmond, Kún István, Sárosi János, Simén György, Pápai Ferenc, Gálfalvi János és Váró Mihály uramék, a kolozsvári ekléből egy, aki fog tetszeni az eklézsianak; lett praesese az főkurátor, az úr Daniel Péter úr. Legyen azon konzistoriumnak notarius is. Ezen konzisztórium ex pio zelo et bona conscientia, qua debet duci erga suam religionem attendálni ezekre tartsa maga köteletségének:

Az főkurátor vagy inspektor tartson correspondentiát és harmoniát püspök urammal, úgy püspök uram a főinspektorral,

úgy, hogy mikor valamely orvoslásra való difficultás adja magát elő, aki hamarább megérti, tartsa maga kötelességének a másoknak megjelenteni; nevezetesen, mikor gen. színódust, vagy konzisztóriumot kell celebráltatni, azok celebráltatások helyéről, módjáról *praevia consultatio* és *communicatio* legyen megint főkurátor urammal; a fenn denominált személyek közül ha mind egyszersmind össze nem gyűlhetnek, vagy betegségek, vagy egyéb akadály miatt, akik összegyűlhetnek kivált országgyűlések alkalmával, amiről kívántatik, tegyenek *determinatiot*, az melyet *in urgente necessitate*, akár az *superintendensnek*, akár az főkurátornak *convocatoriája* az denominált személyekhez *ex pio zelo et officio christianitatis* tartozzanak *compareálni* oda az hova és mikorra a *convocatoria* kívánja *ad consultandum*. Minden aprólékos dologért mindazonáltal *convocálni* nem kell, hanem ezen személyeknek *opiniojukat* levél által kell venni, kivált mely dolgokban a kurátor és *superintendens pro sua conscientia et prudentia sufficiáltatnak* a dolgok eligazítására, akkor nem szükség másokat fárasztani.

2. Ezen konzisztóriumnak *authoritása* legyen olyan *circumscriptioval*, hogy mikor az alkalmatosság engedi, mások is *adhibeáltassanak ad consultandum*, akár *secularis*, akár *ecclesiastica capax personák* találtassanak közel, kivált azon helységnek, ahol összegyűlnek, *esperestje*.

3. Ha mit penig ezen *ecclesiastico-politicum consistorium* elvégez, tartozzanak ahoz tartani magokat mind az eklézsiák, mind a *privata personák*, akármicsoda *statusban* vagy *karakterben* legyenek.

4. Legyen a nemesség és papság között olyan harmonia, hogy egy fél is az másnak jó *intentioját* ne *remorálja*, kivált mikor az papi *consistorium* valamely eklézsiában *dispositiot*, vagy *ordinatiot* teszen, a nemesség is *segélje* s ha az eklézsia *engedetlenkedik*, a nemesség *igyekezzen* *rendbe hozni*, az papot vagy mestert peniglen az *superintendens érdeme* szerint *büntesse meg*.

5. Mely *ordinatio* is hogy ne legyen *praejudiciumára* az eklézsiáknak, a főkurátor egyetértsen másokkal, minden *zsinatra* és *konzisztóriumra* rendeljen két *subjektumot*, kik *segít-ségül* legyenek az papi *konzisztórium directiojának*.

6. Minden *esperestekkel* legyenek két kurátorok, vagy *inspecto-rok* az nemesek közül, kik *bona conscientia, consilio et opera* az eklézsiák *difficultásai* orvoslásában *segéljék* az *esperestet*, kik is a főkurátortól *dependenten* lévén, *administratiojokat* *secundálják* és az eklézsiának *difficultásit* mind a *superintendensnek*, mind az főkurátornak *megírják*.

7. Az dioecesisek kurátorai az esperessel együtt az eklézsiák jövedelmére vigyázzanak, azt szaporítsák, az eklézsiák jövedelmit vagy adósságit jó securitasban hagyják; eklézsiák kuratoritól az esperesek esztendőnként számot végyenek, ha kivántatik, a dioecesisek kurátori is segítséggel legyenek; mely inspektoroknak administratiojokra is vigyázzon a főkurátor. Egy szóval valamit ezen konzisztorium szent religióknak emolumentumára ecclesiastica directioban occurálható difficultásoknak orvoslásában feltalálhat, arra authoráltatik.

A *supremum consistorium* szervezésének körülményei és neve is helytelen világításban állanak előttünk. A szervező határozat két néven említi ezt a testületet. Egyik a fenti, másik *ecclesiastico-politicum consistorium*. A főkonz. jegyzőkönyvének tárgymutató-készítője *consistorium seculare* néven említi. Mindhárom névnek megvan a maga alapja. *Supremum* azért, mert van egy *sanctum generale consistorium*, amelytől meg kell különböztetni s mert elnöke a *supremus curator*. *Ecclesiastico-politicum* azért, mert egyházi és világi tagokból áll, amit a névnek ez a jelzője akar kifejezni. És *seculare* azért, mert világi emberek nagyobb részben a tagjai. Hogy kezdetben e neveket felváltva használják, az érthető egy új s ennél fogva szokatlannak mondható szervezetnél. Hangsúlyoznom kell, ami eddig a kutatók figyelmét kikerülte, hogy világi uraink 1718. évi kezdeményező lépése következtében már voltak ugyan főgondnokaink és inspektor-kurátoraink, de ezek nem voltak az egyházi alkotmány szerint megválasztva s törvényes fórum által elismerve. Jóformán azt is mondhatnók, hogy az egyházi alkotmány sáncain kívül lelkük buzgóságától hajtva vállalkoztak az egyház és iskolája megmentésére. Hiszen eddig nem volt olyan testület szervezve, melynek ezek az urak törvényesen megválasztott tagjai lehettek volna. *Ezzel a supremum consistoriummal lép be a világi elem első ízben az egyházi életbe és vesz részt a közigazgatásban.* Ismételten kifejezték azt a gondolatot, hogy ez a szervezet nem lépett életbe. Ez a felfogás onnan táplálkozik, hogy a supr. cons.-nak nem maradtak fenn jegyzőkönyvei. A supr. cons.-nak sem ideje, sem helye, sem ügyviteli formaszerepei, sem határozatképessége nincsenek meghatározva a szervező határozatban. Csak annyi van mondva: „akik összegyülehetnek kivált országgyűlése alkalmával”. Ez az alkalom azonban jegyzőkönyvek írására nagyon alkalmatlan. Aztán mentési munkálatoknál a jegyzőkönyv az intézésnek nem módja és eszköze, hanem akadály. Azt se felejtjük, hogy III. Károly alatt e szervezés óta csak egy országgyűlés volt Kolozsvárt 1729—30-ban s Mária Terézia alatt egy sem. Azok Bécsben, vagy Szebenben tartattak. Tehát azért kétségbe

vonni a supr. cons. megalakulását, mert nincs jegyzőkönyve, a dolgok át nem tekintéséből eredő felületesség. A kapcsolat és levelezés a főgondnok és püspök között az egész korszak alatt megvolt, amint a szervező határozat kívánja s szintén annak szellemében történt, hogy minden aprólékos dologért már csak a fáradságos utazás és a sok felesleges költség miatt is nem jöttek össze. Az ezután tartott zsinati és főkonz. gyűléseken rendszerint ott van a főgondnok két expressusa. Elöttem tehát világosan áll az a tény, hogy a supr. cons., ha nem is külső formásaiban, de lényeges működési körében nemcsak megalakult és működött, hanem épen ennek lehet tulajdonítani azt, hogy egyházunk s kollégiumunk a szüntelenül ránknehezedő, testelket-ölő nincstelenségben el nem enyészett a 18. század protestánsokat üldöző és írtó viharaiban. Azok a világi uraink, akik 1718 tavaszán a kollégium elvételének hírére összegyűltek s szervezkedve főkurátoroknak s adjunctusaiknak nyilvánítván magukat, megkezdik a mentés munkáját, tulajdonképen azok, vagy azok szellemének képviselői, akik az 1729. évi határozattal bekerülnek a supr. cons.-ba. Akik Almási püspök halála után, 1724 ápr. 7-én, Pálfi Zsigmond kolozsvári első papot, nem várván a zsinat összeülését s az egyházi alkotmány előírásait — legalább egyelőre — figyelmen kívül hagyva, püspöknek választják, szintén a supr. cons. jövődő tagjai. Úgy, hogy azt mondhatnók, hogy ez a szervezet már működött, mielőtt megszületett volna. Ezért nem értem Benczédinek azt a megállapítását sem, hogy valóságos csapás volt abban a korban, hogy nem volt egy olyan állandó szervezet, mely az ügyet állandóan figyelemben tartotta s intézte volna, hanem hanyódott a kérdés egyik szervezettől a másikhoz s a sok bába között elvesző gyermek sorsára jutott. Ez a szerv meg volt szerveztelenül is és az egyházi alkotmány keretein kívül is és működött is. És talán épen ezért ellentétek és viszályok is merültek fel egyháziak és világiak között. Ami könnyen meg is érthető. A világiak voltak az adakozók, az egyháziak az elfogadók s mégis az alkotmányos jogok egyedüli birtokosai. Ebből magyarázom a határozatot bevezető „pro harmonia cleri et nobilium” indokolást és a 4. pont amaz utasítását: „legyen a nemesség és papság között harmonia.” Ezzel a határozattal a világiaknak az a helyzete, hogy jogtalanságuk ellenére egész buzgósággal és lélekkel a veszendő ügy megmentésére siettek, egyszerre megváltozott.

A supr. cons. létesítése után a helyzet az, hogy a zsinattal szemben két konzisztórium van: egyik a generale consistorium a püspök, másik a supremum consistorium a főgondnok elnöklése alatt. Annak tagjai egyháziak, emezé túlnyomó számban

világiak. Amaz gyűléseit télen, az év elején szokta tartani Kolozsvárt, az országgyűlések alkalmával. Arról jegyzőkönyveket vesznek fel, erről ilyenek nem maradtak fenn. Létesítésének szükségképeni következménye volt, hogy a püspök egyházkormányzó hatásköre megoszlott közte és a főgondnok között. Tóthnak a névre nézve a magyarázata az, hogy a gen. cons. és partiale cons., azaz részszerinti (= képviselő) tanács fölé kívánták helyezni az új, vegyes összetételű consistoriumot s ezért lett a neve supremum consistorium. Hogy azonban mennyire nincs benne az egyházi vezetők tudatában ennek a supr. cons.-nak a létezése és működése, mutatják az 1793. évi kolozsvári főtanács és az 1796. évi káli zsinat végzései, melyek szerint „eleitől fogva“ nem volt nálunk más, mint a téli konz. és a zsinati gyűlések alkalmával tartani szokott külső és belső rendből álló ú. n. gen. cons. és a repr. cons., ezért főkonzisztóriumon értessék az ú. n. generale consistorium. Ez a két főtanács a supr. cons.-ról nem tud semmit. Működése csak a hívekhez, patrónusokhoz és inspektor-kurátorokhoz írt felszólító, adakozásra buzdító levelekből tűkröződik. Jegyzőkönyve nincs.

V. A rendkívüli körülmények *módosítást hoztak be a püspökválasztás addigi törvényes rendjébe is.* Ilyen veszélyes időkben a püspöki szék nem maradhatott sokáig üresen. Az önfenntartás ösztöne súgta a vezetőknek a bevezetett intézkedéseket. Almási Mihály 31 évi püspökösködés után 1724 márc. 23-án meghalt. A 3 hónappal azelőtt megválasztott Daniel Péter főgondnok két hét múlva Kolozsvárt volt s összehíván az eklézsia konzisztóriumát és a küküllői, marosi espereseket s Aranyosszékről két papot, akiket hamarjában megtalálhattak, a kolozsvári első papot, Pálfi Zsigmondot ápr. 7-én „a mesterutcai kultuszhelyen“ püspöknek választották és azonnal fel is eskették. Tudták, hogy ez az eljárás az eddigi törvényes rendnek nem felel meg. Ki is fejezték ezt: „az püspökség vacantiája az dolgoknak conjuncturái és a terhes üdők miatt szent zsinati confluxusig való morát nem szenvedvén s lévén olyan reménységgel, hogyha szintén közönséges voxra mehetett volna is az electio, máson meg nem határozódott volna“. Az ugyanazon évi jun. 17. árkosi zsinaton Pálfi püspök szavazás alá akarta bocsátani állását, de a zsinat nem fogadta el, hanem a helyzet diktálta törvényellenes eljárást jóváhagyta. Az eklézsia jegyzőkönyvéből tudjuk, hogy az aranyosszéki esperes, Ekárt Gergely beteg volt s az eklézsiából jelen voltak: Szent-Lászlai János, Bongardus János, Handsáros János, Teleki Ferenc, Csiszér György, Szakáll Ferenc, Timothé Dániel, Kádár János, Stencel Zsigmond, Bágyoni József, Kövendi

György, Bellavári Sámuel, Kötélverő Mihály és Gyergyai Pál notarius.

De volt a püspökválasztás jóváhagyásánál egy másik nehézség is. Kormánykörökben már el volt terjedve az a kívánság, hogy az unitáriusoknak nem kellene püspökválasztást engedni. Mikor Pálfit megválasztották, a kormányzó az udvarhoz jelentést tett s megjegyezte, hogy a választás a Felségnek nem terjesztetett jóváhagyása alá. Ennek következtében 1728-ban kimondatott, hogy felsőbb megerősítés előtt püspöküket hivatala folytatására többé fölhatalmazni nem szabad. Mikor Aghot 1758-ban püspökké választották, a porosz-osztrák háború javában folyt, a kormány és udvar azzal volt elfoglalva s keresték a magyarok kedvét. Ezért a „status“ által márc. 31-én megválasztott püspököt máj. 20-án a zsinat feleskette s a teendők ellátására felhatalmazta. 1769 dec. 15-én a királyné leirt a főkormányshoz: úgy értesült, hogy az unitáriusok püspöküket meg szokták választani s hivatalba is iktatják anélkül, hogy megerősítését kérnék, vagy megnyerték volna. Intézkedjék, hogy jövőben a megválasztott hivatala megkezdése előtt kérjék és nyerjék ki a királyi megerősítést. A vezetők jun. 30-án folyamodtak a püspök megerősítéseért. Nincs nyoma, hogy a megerősítés megtörtént volna. Úgy látszik, hogy a kormány intézkedése csak a jövőre vonatkozott.³

Érdekesnek tartom különben megemlíteni, hogy Aghot nem megválasztották, hanem kinevezték, amint a főkonz. jegyzőkönyvében (163. l.) olvassuk: Szent-Ábrahámi halála és temetése után összegyűlvén néhányan a nemesek a „status“ részéről, a kolozsvári eklézsia polgárai és papjai és a szent konzisztórium kolozsvári és aranyosszéki tagjai, „in locum pie defuncti superintendentis *denominatur*“ Agh, aki az esperesek és nemesek statusának hozzájárulásával beiktattatik és megerősítetik. A „kinevezett püspök“ máj. 20-ára Kissárosba zsinatot hirdet. Feltűnt nekem a „denominatur“ és „denominatus“ szó használata, mellyel jegyzőkönyveinkben másutt sehol sem találkozunk. De nem tudom okát adni. Talán a királyi megerősítés kikerülésének szándéka? Az 1770. évi zsinat a megerősítés költségeit kollektázással határozza összegyűjteni, mire a fő- és inspektor kurátorokat kéri fel, hogy a nobilitással kollektázzanak (Jkönyv 317.). E határozat alapján jun. 8-án a főgondnok adakozásra hívja fel Iszlai István és K. Nagy Zsigmond körüli felügyelő gondnokokat, hogy a 300 frtot összegyűjt-hessék, mert „szegény communitásunknak teljességgel semmi fundusa nincsen s aggódik, hogy a választást felfüggesztik,

³ Jakab Elek : Agh István püspök élete és kora. Ker. Magvető, 1882.

másnak választását nem engedik meg, tehát e szükségre kiki tehetsége szerint adakozzék (Biás id. m. 46.).

A mai helyzettől teljesen elütő a kolozsvári plebánus és püspök hatásköre és alkotmányszerű helyzete. A plebánus és püspök hivatali elsőbbsége kérdése hosszú időn át nem volt megállapítva. A püspök a „külső eklézsiák“, a plebánus a kolozsvári eklézsia főpapja volt. A tordai iskolának nem a püspök, hanem a plebánus a főgondnoka, mert a fenntartási költségeket, fizetéseket, a fa- és gyertyapénzt a kolozsvári eklézsia adta. Igaz azonban, hogy a külső eklézsiák kollektájából s jóttevők adományaiból és alapítványaiból is. Amely okmányokon, pl. a hollandiai testvérek adományát megköszönő nyomtatott levélen, mindkettőjük neve szerepel, a plebánusé van elől. A kolozsvári főiskola ügyébe a püspöknek nem volt beleszólása egészen az 1669. évi sárosi zsinatig, ahol „tiszteletteljesen“ kéri a kolozsvári ekléziát, engedjen egyenlő jurisdikciót a püspöknek a plebánuséval. A plebánus megválasztása, beiktatása rendkívül nagy pompával, fényes ceremóniák között pénzszerűséggel történt. A püspök megválasztása, beiktatása ahoz képest szürke mindennapi közigazgatási ténykedés. Hivatali teendők végzésében a plebánus szükségszerint helyettesítette a püspököt. Koncz Boldizsár püspök betegsége miatt nem mehetett el az országgyűlésre és az eklézsiák megvizsgálására, az 1681. évi ádámosi zsinat, hivatkozva arra, hogy „mivel szokás által megerősített törvény volt“, hogy ilyen esetekben a plebánusok segítsenek s maga a püspök is kérte, végezte: „a plebánus Szent-Iváni Márkos D. uram subleválja püspök uramat plenaria autoritate és t. püspök urunktól végben nem vihető onusokat supportálja és viselje salva manente autoritate episcopali“.

Ahogy Kolozsvár elveszítette a templomot, iskolát és minden vagyonát és a főpap letette a plebánusi címét, a püspök és a kolozsvári első pap közötti hivatali viszony teljesen megváltozott úgy, ahogy mai is áll.

VI. Ugyanekkor szerveztetett a *generalis notariusi* állás a mai hatáskörrel.

Pálfi püspöknek választatván, megürült a *generalis notariusi* állás. Erre az állásra 1724 ápr. 7-én Szent-Ábrahámot helyettesítették. Az árkosi zsinat aztán megválasztotta főjegyzőnek s hozta azt a törvényt, mellyel a főjegyzőség egyházi szervezetünkben második főhivatallá lett: „*ut decedente modo superintendente, donec novus et alter creatur, generalis notarius administret superintendentiae officium*“. A főjegyzőség eddig is megvolt, de szűkebb hatáskörrel, t. i. a téli főtanácsok és nyári zsinatok jegyzőkönyveit írta, de az egyház igazgatásába

nem volt beleszólása. Épen ezért nem ritkán vidéki papok voltak a főjegyzők.

Ugyane korszakban teszik teendőjévé az „*os ecclesiae*“-nek (régebben közszónok, ma: közügyigazgató), hogy a főtanács üléseit könyörgéssel nyissa meg és zárja be, minek oka szintén mostohára fordult sorsunk: a nyomor és anyagi szükség mellett az a gondolat, hátha könyörgéssel az isteni kegyelem mellett a földi uralkodó segedelmét is megnyerhetik. Az 1741. évi téli főkonz. végzése: „*Minthogy minden dolgainkban szűkölködünk az Istennek segedelme nélkül, úgy kiváltképen törvényes és az szent consistoriumot concernáló dolgoknak igazíttatásában szűkölködünk az őfelsége segedelme nélkül, azért concludáltatott, hogy a modo in posterum az consistoriumnak első kezdetében az os ecclesiae egy ehez alkalmaztatott könyörgése legyen, úgy mikor az consistoriumi dolgok elvégeztetnek, viszont az hálaadással concludáljon, úgy az szent zsinati alkalmatossággal is az t. superintendens köszöntése után is elbúcsuzása után azon dolgot kövesse az os ecclesiae.*

VII. Mndezeknek a szervezeti változásoknak velejárója a *világi elemnek az egyházi életbe való bekapcsolódása*. Hibás az a történelmi szemlélet, amely ezt a jelenséget szellemtörténeti, vagy politikai elméletekkel akarja magyarázni. Hogy a 19. század első felében a felvilágosodás eszméinek elterjedése után ilyen okok is közbejátszhatnak, az lehetséges. De a 18. század elején megindult egyházalkotmányos szervezetek irányát a kérlelhetetlen szükség, a mindennapi kenyér gondjának a vis majorja határozza meg. Ha a világi elem a maga állandó és éber örködésével és végetnemérő áldozathozatalával segítségére nem jő, elmerültünk, megsemmisültünk volna. Így is sokszor álltunk a lét és nemlét meredekén. Eddig a téli főtanácsnak és a juniusi zsinatoknak csak a papok, mesterek és tanárok voltak a tagjai, világi emberek nem. Ezeken a gyűléseken theologiai vitatkozásokat tartottak, papok vizsgálatát és szentelését végezték, válópereket tárgyaltak és belső embereket fegyelmeztek. Ezután bevonul e gyűlésekre az iskolák fenntartásáról való gondoskodás állandó szükségével együtt a világi elem. Benczédi csodálkozik azon s nem tudja megérteni, hogy miért nem történt meg a világiak bevonása már a 17-ik században, mert meg van győződve, hogy ez esetben sok minden másképp történt volna s ügyünk a század végére nem hanyatlott volna annyira alá. Benczédi kérdésére történelmi alapon azt válaszolhatjuk: azért, mert nem volt rá szükség. Kissé cinikusan hangzik s mégis ez az igaz. A reformátusoknál is ez történt. Az „*orthodox*“ fejedelmek korának letűntével, mikor elmaradt a bőséges anyagi támogatás, náluk is előállott

világi főembereik áldozásának s bevonásának a szüksége. Addig csak a fejedelmi tanácsban voltak benne, de ott még sokkal többet tehettek.

Érdekes és tanulságos a világi elemnek az egyházi életbe való bevonulása és e fejlődés különböző mozzanatait figyelemmel kíséni. A fejlődés általános vonaláról azt mondhatjuk, hogy minél inkább vállalja a világi elem az iskola fenntartásának terhét, annál nagyobb rész jut neki az egyházi élet irányításából, egyelőre csak egyháztársadalmilag, később azonban már az egyházi alkotmány előírásai szerint is; egyelőre a törvényhozás, majd később az egyházkormányzás terén is. A külső politikai nyomás hova-tovább mind erősebben súlyosodott ránk 1693 óta, mikor a diploma kiadatott és nemcsak ránk, hanem a reformátusokra is. A főkormányzók már 1713-ban kizártak minket. A templom és iskola elvételével csordultig telt a keserűség pohara. Mária Terézia trónralépésekor az unitárius deputatust az országgyűlés bizottságában nem engedte színe elé. Az országgyűlések a kormányzók hatása alá kerültek s annak szájaíze szerint csak alkalmi határozatokat hoztak s adót szavaztak meg. Benn az egyházban a korszak elején belső személyi ellentétek dúltak és gazdasági bajok is kelletlenül bővebben voltak a gondatlan és lelkiismeretlen gazdálkodás és pénzkezelés miatt, amit részben a szervezetlenség tett lehetővé.

Ilyen körülmények között az egyházi főhatóságok szervezését, koronkénti módosítását s az új vezetők hatáskörének megszabását és tágítását a világi nemesi elem valósággal diktálja, mert hatalma a papi renddel szemben erősebb már annál fogva is, hogy az iskola fenntartásának költségeit adja, gyűjti. Tóth az 1718—1778. évek közé eső korszakot e szempontból azzal jellemzi, hogy kialakul mint *törvényhozó* testület a *supremum consistorium* a világi elem részvételével és közreműködésével. 1778 után azonban a világi elem már *kormányzó-testület* formájában gyakorol nagyobb befolyást az egyház ügyeire. Az ú. n. marosvásárhelyi konzisztórium világi uraink túlsúlyát jelentette az egyház régi, évszázados alkotmányával szemben s a repr. konz., mint végrehajtó- és kormányzószerv korlátozását jelentette. A repr. konzisztórium a püspök elnöklése alatt a *partiale consistorium* folytatása ugyan, de világi urainknak erősen érvényesülő befolyása alatt. 1778 előtt a főgondnokok a zsinati és téli főtanácsokon az 1753. évi utasítás szerint csak jelen vannak, de az elnök egyedül a püspök s az egyházat egyedül ő képviseli. A marosvásárhelyi konzisztórium az 1778. évi szervezéskor adott hatáskör jelentékeny tágításával 1793-ban és 1794-ben oly széleskörű hatáskört ki-

vánt gyakorolni, hogy az 1796. évi kaáli zsinat szükségét látta ez ellen állástfoglalni. A marosvásárhelyi világi urak ugyanis a generale és supr. konz.-tól külön álló ú. n. *seculare supremum consistoriumot* akartak csupán külső rendből álló személyekből állítani, mely a világi tárgyakat külön traktálja, azokról külön határozzon. Ezzel szemben azt határozták, hogy a főkonz. és a részint „külső falusi, részint városi érdemesebb és értelmesebb afiaiból, másfelől pedig Kolozsvárt vagy a tiszt. mater-ekklézsiában, vagy a kollégiumban szolgáló clerusból álló ú. n. repr. konzisztórium ezután is a magok valóságukban megmaradjanak“, amaz a főkurátor és a püspök, emez pedig csak a püspök elnöklése mellett. És a marosvásárhelyi urak végzéseiket vagy a repr. konzisztóriumhoz, vagy a főkonz.-hoz küldjék fel bővebb megfontolás végett.

A marosvásárhelyi konz. nem sokáig működött. 1797-ben még van némi nyoma működésének, de azután nincs. Horváth Ferenc 1778—1804-ig volt főgondnok, az ő személyével van szoros kapcsolatban a vásárhelyi konzisztórium. Mikor főgondnok lett, az engedékeny és erélytelen Agh ült a püspöki székben. Később, mikor a kor haladtával a főgondnok erélye is alábbhagyott, az erélyes Lázár püspökkel már nehezebb volt ilyen egységet fenyegető intézkedéseket elfogadtatni.

Később 1778-tól 1850-ig a világiak irányító szerepe már a repr. konzisztóriumban is érezhetővé vált s abban nyilvánult, hogy a kettős elnökség itt is szerveztetett. Minek részben oka lehet az is, hogy Körmöczi 1818. évi végzetes székéről leesése óta búskomor lett s teljes szellemi épségét és egészségét sohasem kapta vissza. Ez is magyarázza az 1821. évi ürmösi zsinat azon határozatát, hogy a főgondnok, amint kérte is, a repr. konzisztórium határozatait végrehajtás előtt megtekinthesse.

3. fejezet.

A magyar-utcai iskola építése.

A Huszár-féle ház magánlakás céljára épült, iskolának semmi tekintetben nem volt a legkevésbé sem alkalmas. Szent-Ábrahám elbeszélése szerint a telket a maga pénzén vett sövénykerítéssel vette körül, mert azelőtt az ifjúságot csupán a törvény tartotta össze: szabadon csatangolhattak ki s be. A földszinten 4 szoba volt, az emeleten 2. Ehez az igen szűk telekhez megszerezték még 3 kis telket: 1725 nov. 27-én Várfalvi Pálfi Zsigmond püspök és Teleki Ferenc kurátor Kövendi Dánieltől megvették 175 mfrton a belső magyar-u. északi során

keletről a Szappan-utcába bevezető sikátor, nyugatról az iskola közt levő házat. 1726 márc. 6-án Eötves Kötélverő Mihály kurátor Erdélyi Boldizsártól vette meg „azon eklézsia scholában commoráló deáki ifjúság habitaculumának megbővítésére” a Szappan-utcára menő sikátorban keletről a sikátor, nyugatról Szatmári András háza vicinitásában levő „kis darabocska, azon scholára véggel nyúló pusztá fundusát 9 mft és 60 pénzeken. 1742 máj 6-án id. Gyergyai Pál, az eklézsia egyik kurátora és Nagy-Ajtai Nagy György jegyző megvették Veress Annától a Szappan-utcában keletről a schola udvara hátulsó része, nyugatról Pákei János viciniumában levő fundusát a rajta levő faházzal 100 mfton.

Ezzel a telek bővült és szabályos négyszögűvé lett. A vásárolt egyik telken 2 szoba volt, ehez 1726-ban még 2—2 szobát fontak sövényből magok a diákok. Szent-Ábrahámi 1751 szept. 28-án megköszöni Simén Györgynek „az megrongyolott” scholánk részére küldött 6000 zsendelyt.¹ Ennyiből állott a collegium 1759-ig, mikor jul.—okt. hónapokban a telek északi hátsó végében még 4 szobát (Ázsia, Afrika, Amerika, Európa) építettek a diákok sövényből s magok vakolták meg. Ezért az építés nem sokba került, mindössze 385 frt 36 drt s 44 véka búzát kellett fizetni. Nem is tudtak volna többet, hiszen azért álltak be a diákok építőkné s vályogvetőkné. Ekkor látták el ólomkarikákba foglalt üveglemezekkel az ablakokat, melyek azelőtt lantornával voltak bevonva, kivéve azt a szobát, melyben a Horváth- és Suki-fiúk laktak, mert ennek eleitől fogva üveglablaka volt.

1765-ben Agh István püspök alatt az északi és keleti oldalon 4 szobát építettek, ezeknek fundamentuma téglából volt, felső részük boronafából. Ezeket is a diákok tapasztották meg. Az építés 413 mft 93 drba került. Uzoni-Fosztó szerint az építés után az ifjúság, habár szorosán és szűken, de elért. S tovább azt mondja: 110-nek volt helye, de a tanulók száma 200-on felül volt. A szobák nevei: Ferrea (vas ajtó miatt), később Trója, Róma, Auditórium, Belgium, Páris, Leida, Vienna, Philadelphia, Angularis (mert sarkon volt), Islandia, Russia (régebben Pipának is nevezték alakja miatt), Lotharingia, Florentia, Amerika, Ázsia, Afrika, Európa, Macedónia, mert egy Bölöni János nevű diák Görögországba tett tanulmányi útja után visszatérve, ebben lakott. Ez a házi kezelésben s téglalagra épült épület gyorsan rokkanni kezdett. P. Horváth Ferenc főgondnok Maurer Sámuel főgondnok társához 1778 okt 18-án írt leveléből látjuk, hogy nemcsak az új épületeket, hanem a

¹ Biás J.: Unitárius egyháztörténeti adatok, Marosvásárhely, 1910. 36.

Huszár-féle házat is összeomlóban látta. 1779 máj. 11-én a repr. konzisztórium elhatározza a bomladozó kollégium megépítését. Erre azonban költség kell. A pénzt előbb össze kell gyűjteni, mert üres a kassza. Az adakozásra felhívó levélben olvassuk: „az iskolában a tanítóház mind padimentuma (azelőtt is beszakadozván a sok foltozás miatt), mind padlása csaknem leszakadólag áll, úgy hogy tarthatni attól, hogy mind az alatta levő bolt nevű kamara, mind a felette álló tanítóház az ifjakat oda ne ölje. E felett oly szomorúság van, hogy a theologia tanulóinak nagyrésze be nem fér s a vallás nem kis kárára sokaknak későn kell a theologia tanulásához fogni. A könyvtár helye is szűk úgy, hogy a jóltevők és végrendelkezők könyvajándékai egymáson hevernek. Megfontolván e nagy lelki számadásokkal járó károkat, úgy találta a képviselőtanács, hogy a romladozott tanítóházat és alatta levő boltot megigazítván alakítsák lakószobává, a boltot könyvtárrá; hall-termet pedig építsenek a felső részekhez, mivégre kőművesekkel 750 rfrtban meg is alkudott. Felkérte a hiveket, hogy a közelebbi zsinatra és Szent-Mihály napra, amit kiki istenes szándékától indítva két ízben adni kész, tegyék jegyzésbe s az egyházi tanács szent igyekezetét s Istenhez és vallásukhoz való szíves indulatukat vele tanusítsák. Indítson kit-kit a tehetsége szerint való adakozásra a bizonyos örökké való jutalom...” P. Horváth Ferenc főgondnok e felhíváshoz a következő körlevelet mellékelte: „Akik az iskola romladozott állapotát közelebbről látták, meg fognak győződve lenni róla, hogy itt az új építés nem sietség, de halaszthatatlan szükség. Maga is megszemlélte és állíthatja ezt. Ezért ő — ámbár saját építése félbenállásával terheli — e romladozott legdrágább épületjük falai megépítésére 100 frtot szánt és ígért s hiszi, mások is találkoznak, akik vallásukhoz való szeretetüket még bővebb mértékben bebizonyítják. Nem kétli, hogy az esperesi körök is azon jó cél előmozdítására minden igyekezetüket Istennek szenteljék. Ennélfogva, mint aki magára vállalta e dolog végbevételét, különösen kérte hitfeleit, ne sajnálják felosztani maguk között az építés költségeiben való eljárás terhét, meggondolván, hogy nincs vallásukon se férfi, se nő, se nemes, se nemtelen, se eklézsia, se magános, akinek szüksége ne forogna fenn az építésben; mert ha tanítóházuk nem lesz, se fiaik, se hitfeleik, se papjaik tanultak nem lesznek, ami szegény társaságuknak elapadását idézné elő...”

Ennek a felhívásnak meg volt a kívánt sikere. Az 1779 jun. 20. árkosi zsinaton az építés tervét, költségvetését beadták. A zsinat módosított a terven s az egész homlokzat újraépítését határozta el. Az építés vezetője. Bartha Mózes pénztár-

nok, aug. 3-án értesíti Horváthot, hogy a kőművesekkel 2000 frtban megalkudott, az építés foly s pénzre van szüksége. A főgondnok attól való féltében, hogy a hatóság, mint új építkezést, a munkát megtiltja, utasításokat ad, hogy új alapot ne vessenek. Ám a gyűjtés lassan megy. Ugyanakkor panaszos hangon ír az esperesekhez és bánkodik nagy hidegségük felett, hogy az ügyben meg sem mozdulnak, mert „szégyen lesz emlékezetre hagyni a felette kevés alamizsnát, holott megtettség a Küküllő- és Maros-köri adakozásból, hogy közönséges pap is ad 30 frtot, kancellista, kinek csak pennája az ekéje, 4 frtot s maroszéki jobbágy ritka, aki alább adott vagy ígért egy márnásnál“. A zsinat szerint az eklézsiának is részt kell venni. Normául vehetik a jobbmóduak Szent-Gerlicét, mely 8 frtot, a közepesek Désfalvát, mely 3 frtot s a legalsók Szőkefalvát, mely 1 mfrtot adott. A belső emberek pedig meg se gondolják, hogy a pap 2 frton, a mester 1 frton alul conferáljanak, „meggondolván azt, hogy egész életüknek alapja ezen iskolából van“. Az ígéreteket és felszedett alamizsnákat pedig 2 hét alatt egy mestertől küldjék ki neki, mert aug. 23-ra Kolozsvárra készül az építés megtekintésére s a pénzt is akarja vinni.

E felhívásnak meg lett az eredménye. De az építés lassan haladt. A mesteremberek felvették előre a béröket, s nem dolgoztak. Az ifjúság csak nov. 1-re gyűlhetett be, mégis ez évben felénél alig végezhettek többet. 1780 tavaszán az építés újra kezdődött s aug. 15-re készen volt a Magyar-utca felől a régi alapon emelt egyemeletes téglapépület. A belső felszerelés is elkészülvén, dec. 3-án az auditoriumban nagyszámú patronusok és városiak jelenlétében ünnepet tartottak, mely alkalommal az ifjúság háláját a főgondnok iránt ifj. Kozma Mihály fejezte ki, a templomot építő Nehemiás prófétához hasonlítván őt.

1780 aug. 15-én a képviselő tanács elhatározza az építés továbbfolytatását. A régi épületet a sikátor felől is egy emeletre felhúzni a megépített délre néző homlokzattal egyenlően, egy fedél alá és biztos alapon. De új alap ásásához guberniumi engedély nélkül nem lehet hozzákezdeni. A gubernium 1780 nov. 23-án az engedély kiadását attól teszi függővé, ha kimutatják a szükséges összeg meglétét az adózó nép megterhelése nélkül. A főgondnok dec. 31-én körlevelet intéz az esperesekhez s kéri őket, hogy mindegyik bár csak 200 frt ígéretéről biztosítsa, a befizetés 2 év alatt bármikor megtörténhetik. Egyidejűleg ír Bartha pénztárnokhoz, hogy ha a szemlét még nem kérték, ne is kérjék a főkonzisztóriumig, mikor ő is kijő s együtt jobban eligazíthatják. Igyekezzenek olyanokat kikül-

detni, akik rosszindulatból ne akadályozzák meg az építést. Ha a szemlét előbb megtartanák, fundusnak mutassa ki mindazt, ami a cassában van s ügyeljen, hogy a bizottság csak a fundusról s az építendő egyemeletes kis épületről tegyen jelentést, a már készenlevőről ne, melyre nincs exmissioja.

A megejtett szemle alapján a városi tanács kedvezően nyilatkozhatott, mert a gubernium 1781 ápr. 20-án azt írja a püspöknek, hogy ő felsége márc. 28-án megengedte a kollégium javítását és kiépítését, de úgy, hogy az építkezésből az adózó népre teher ne háruljon. Horváth főgondnok május 8-án írt az espereseknek, hogy „a hátramaradt, de a haladásra most legalkalmasabb időt ért tudományok seminariumát egészen oly karba állíthassuk, hogy a történhető viszontagságosabb idők is vagy minket, vagy succesorainkat ne terheljenek, kéri őket, hogy a patronusokat, immunis embereinket, a papi rendet, eklézsiáinkat „magok személyök szerint“ járják el, ígéreteiket, adományait gyűjtsék össze a zsinatig, amely az építés módját meghatározza, amit még a nyáron el akarnak végezni s erre kell legalább 3000 frt. De zsinatot nem tarthattak II. József tilalma miatt s az építésről nem határozhattak. 1782 ápr. 13-án az esperesekhez írt levelében méltatlankodik, hogy az építés ügyében semmi sem történt s szent vallásunkhoz való buzgóságukra kényszeríti őket, hogy gyűjtsék az adományokat, az eklézsiákat osszák 3 osztályba, 10—6—3 frtot fizetők, ilyen arányban fizessenek a papok is 6—4—2, a mesterek 3—2—1 frtot. Az építés azonban elmaradt, mert közben II. József a kollektázást is megtiltotta s most a tanárok fizetése, Pákei József és Márkos György külföldi akadémisták költségei, a sérelmek orvoslása végett Bécsbe küldött két követ kiadásai mind a nemesség és a belső emberek adományaiból teltek s a kassa üres volt. 1791—92-ben megkapta az egyház a Suki-hagyományt, melynek ügyét tisztázván, az 1795. évi főtanácson a főgondnok sürgetni kezdi az építés megkezdését. Erre most már még nagyobb szükség volt, mert a sikátor felőli keleti oldalon a faszobák annyira süllyedtek a téglalap miatt, hogy „az ablakokon nemcsak a kutyák kukucskáltak be, hanem a békák is beugráltak“. A konzisztórium látta az építés szükséges voltát, de akkor volt építés alatt a templom s az állások miatt elhalasztotta az építést. 1798-ban a főtanácson megint sürgette az építést, mire a szükséges pénz felvételét meghatározták. Végre az 1800 jan. 28. főtanács az építésre bizottságot küld ki a főgondnok és püspök elnöksége mellett Szent-Iványi Sámuel, a kollégium felügyelő gondnoka, Bartha Mózes, Ágoston Márton, Pákei János és József és Nagy Zsigmond tagokból. A bizottság előterjesztésére a repr. konzisztórium ápr. 20-án meg-

bizta Ugrai László mérnököt és Léderer építőmestert terv és költségvetés készítésével. Május 11-re beadták munkájukat, mire határozták, hogy egyelőre csak a sikátor felőli rész építtessék fel. De még az év vége felé, nov. 30-án megváltoztatták e határozatot s kimondták, hogy nemcsak a sikátor felőli, hanem a Magyar-utcai rész is építtessék meg, mégpedig két emeletre s Léderer készítsen e szerint új tervet. Az új terv 1801 márc. 1-re elkészült, a konzisztórium márc. 28-án elfogadta s a szerződést megkötötte. A városi tanulókat kitették otthonlakásra. A püspöki háztól nyugatra levő házat a kölcsönvett 3000 frton megvásárolták s a tanulók egyrészét oda szállásolták be. Ápr. hóban a keleti oldalon levő faházakat lebontották s máj. 10-én az alapozáshoz kezdtek. 1802-ben az auditorium eredeti tervét módosították, mert alacsony lett volna. Az eklézsia tiltakozott a templom világossága elvétele miatt, de végre is beletnyugodott. Ebben az évben bontották le az északi oldalon 1759-ben épített sövényfalú házakat. Az építés elég gyorsan haladt. A főtanács 1805 jan. 19-én már megállapította az iskolai díjakat, noha a fedél és tűzfalak csak ezután készültek el s az ajtók és ablakok csak 1806-ban úgy, hogy az építés 1806 szeptemberre végződött be teljesen.²

Hogy milyen teher volt ez az építés az egyházra nézve s hogy az amúgy is állandóan bizonytalan pénzügyi helyzetét a Suki-féle alapítvány mellett is mennyire megingatta, mutatja Daniel Elek főgondnoknak egy 1806 jul. 20-án kelt körlevele.⁴ Megtudjuk ebből, hogy a kollégium építési költségei sokkal többre rugtak, mint amennyit előre megállapítottak, mert az építési anyagok a hosszú nyult építés alatt megdrágultak. Hálás elismeréssel emlékszik meg azokról a tehetősebbekről, kik „feles pénzzel, búzával stb.” új fundatot kívántak csinálni (az ötödik tanári székre) s azokról a szegényebbekről, akik az így begyűlt pénzt az egyháztól „kettős interesre” kölcsönvették, csak azért, hogy az egyházat „siralmas romlásából” kisegíthessék. De mindez nem volt elég, mert az építésre, „a tanítók fizetésére” s egyéb elkerülhetetlen szükségekre oly sok költség volt, hogy a tőkét nemhogy növelni lehetett volna, hanem az építésre kölcsön kellett venni. Mindezt azonban nem lehet rossz néven venni, — folytatja — mert a kollégium épületei „semmirekellők, haszontalanok és elromladozottak voltak”,

² Benczédi Gergely.: P. Horváth Ferenc életrajza és alapítványa. Ker. Magvető. 1878.

³ Jakab Elek: Kolozsvár története, III. 356—358. I. Uzoni-Fosztó: Historia eccl. III.

⁴ Benczédi: Daniel Elek főkurátor körlevele a vallásközönség pénztára gyarapítása végett. K. Magvető, 1885.

a tanuló ifjak „Isten kegyelméből megszaporođtak“ és mert a könyörűlő Isten kegyelméből az eddig tiltott építés most szabad, de bizonytalan, meddig lesz az. Ehez járul, hogy szegény ifjaink tehetetlenek jó könyvek megszerzésére, a thékában sincsenek ilyenek s ezért ilyenek vásárlására nagy szükség van. Ezért határozza a főkonzisztórium, hogy a tanítók fizetésére, egyéb szükségekre s a kassa némi növelésére adakozásra kéri azokat, akiknek az Isten módot adott. És kéri most, mikor a fundatiok rendbeszedése épen munkában van, mert a cél az, hogy azokból egyetlen fillér is el ne vesszen s a fundator céljával ellenkező helyre ne fordítottassék.

A kollégium helyiségeit két izben bővítetiék. Először 1860-ban, midőn az iskola telkének keleti oldalán levő ú. n. nagy auditórium északi irányban való folytatásaként három földszintes helyiséget építettek, ahol egy tantermet s vegytani és fizikai szertárnak két helyiséget rendeztek be. Másodszor 1887-ben, mikor a kollégium telkéhez csatolták a nyugatról közvetlen szomszédságában levő püspöki telket, az ú. n. Pákei-házat.

Az első építkezéssel — amint Benczédi az általa nyitott iskolafőnöki jegyzőkönyvben (139—140. l.) leírja — azt hitték az egyház vezetői, hogy a helyiség kérdését legalább 100 esztendőre megoldották. De e hitükben csalódtak. Az ifjuság létszáma évről évre szaporodott. A tantermek számát gyarapítani kellett, amit csak a lakószobák átalakításával lehetett eszközölni. A könyvtár 3 szobában volt elhelyezve, de állománya évről-évre gyarapodott s elhelyezése ugyanilyen arányban lett évről-évre célszerűtlenebbé.

Az E. K. Tanács már 1865-ben bizottságot küldött ki e kérdésben véleményes javaslat beterjesztésére. Véleménye az volt, hogy a könyvtári 3 szoba mentessék fel, változtassék lakószobává. A könyvtár számára pedig az épület végébe épített földszinti fizikai múzeum és laboratórium felébe építtessék könyvtárnak való terem. Tervet és költségvetést is készített s foglalkozott azzal, hogy honnan lehetne előteremteni a szükséges 4000 frtot. Minthogy azonban pénz nem volt, az 1867. évi Főtanács felhatalmazta az E. K. Tanácsot, hogy utólagos bejelentés mellett a halaszthatatlanokat elvégezze s a netalán nagyobb baj megelőzése végett tőkét is igénybe vehessen. 1872-ben az E. K. Tanács ismét bizottságot küldött ki, de minthogy pénz nem volt, maradt az ügy régi állásában.

1880. júl. 6-án Kőváry L. isk. felügyelő-gondnok részletes előterjesztést tett az E. K. Tanácsban: főiskolánk népessége szaporodott, ami örvendetes, de erkölcsi és egészségi szempontból, vagy a tanulók maximális számát kellene megállapítanunk, vagy az épületet bővítenünk. 1877/78-ban a tanulók

száma 331 (?), 48% unitárius, 52% nem unitárius. Csak 14 „lakszoba” van, a fentebbi számból egy szobára átlag 23 tanuló jut, de volt egy szobában 34 tanuló is. Ez egészségi szempontból veszélyes. A nevelési bizottság az építést halaszt-hatatlan sürgősnek mondja. A keleti oldalon a földszinti rész emeletre volna építendő. A terv elkészült, a költség 6000 frt. Ennek 5%-os jövedelme az iskolai díjak szaporításával s esetleg emelésével volna biztosítandó. Az igazgatóság a tandíjat nem unitáriusnak 1 frttal tartja emelhetőnek. 4 szoba lakószobának vétetvén, az ágyhelydíjakból is 10 frtjával 240 frt volna bevehető.

A főtanács erre az előterjesztésre az építést elhatározta s a végrehajtást a Tanácsra bízta. De az 1883 aug. 26—28. vargyasi zsinatra a Tanács azt jelenti, hogy az építkezést nem hajthatta végre, mert az építésszek úgy nyilatkoztak, hogy a fundamentum nem bírja meg az emeletet. Tehát új útakat kell keresni s egyelőre megelégedni a jelen viszonyokkal, habár unitárius tanulóinkat is csak úgy tudjuk elhelyezni, hogy a szobákat kaszárnya módjára rakjuk be ágyakkal.

Most más irányban indultak meg a tervezgetések. Némelyek a kollégium nyugati szárnyát akarták folytatni a Szappan-utca (észak) felé. De ez esetben az udvar keskeny, sötét, napfény nélküli pincészerű tér lett volna. Ennek megakadályozása s a kollégiumnak valóban bővítése végett Benczédi 1884 telén sokat tanácskozott, tervezgetett Szabó Mózes pénzügyi titkárral és lelkes konzisztorral. Céljuk az volt, hogy e tervet minden módon megakadályozzák, hogy az soha szóba se jöhessen, hanem a bővítés történjék a Magyar-utca során nyugatra a Főtér felé. Tervet készítettek, melyet a Tanács elfogadott. A terv ez volt: a kollégium melletti házastelek, melyen az emeleten 1861 óta a püspök, a földszinten tanáraink laktak, csatoltassék a kollégiumhoz. Kedvezett a tervnek az, hogy a püspök szállása bővítését kérte úgy, hogy a szomszéd papi ház emeletre építtessék s az emelet is legyen a püspöké. De ez az építés és átalakítás igen sokba került volna. Az 1885. évi főt. 58. sz. a. kimondta, hogy a püspöki telek (régén Pákei-ház) csatoltassék a kollégiumhoz, a püspök költözzék át a Biasini-ház emeletére, Nagy Lajos tanár pedig, aki a földszinten lakott, kapjon szálláspénzt.

A püspök 1885 okt. 1-én átköltözött. De Nagy Lajossal megakadt a dolog, csak kárpótlás mellett akart költözni. 6000 frtot kért kölcsön az egyháztól építésre kamatmentesen, majd a 300 frt. rendes szálláspénz mellé még 100 frt. évi pótlékot. Így húzódott a tárgyalásokkal az ügy, míg 1886 okt. 1-én Nagy Lajos is kiköltözött saját újonnan épített házába a Torna-vivoda

mellett vezető Hosszu-utcába. Lakása még egy évre bérbe adatott.

1887. okt. 1-én a bérlők kiköltözvén, a szükséges javítások és átalakítások után nov. 3-án d. u. 4 órakor a püspök, felügyelő gondnok és ifjúság jelenlétében a kollégium felőli emeleti szobában a dalárda éneke után Benczédi igazgató beszéddel adta át a csatolt helyiségeket az iskola céljaira. Ez a ház 1696-tól 1819-ig a Pákei családé volt. Mikor a kollégiumot építették, már akkor meg akarták venni ezt a szomszédos telket is s a templom melletti keleti szárny helyett ide akarták építeni. De Pákei Józsefné, Kovátsi Klára igazgató özvegye sem pénzért, sem cserében nem volt hajlandó az ősi jószágtól megválni. Fia, Sándor korán elhalván, a család adósságba merült, a ház újra került s így vette meg az egyház 1819. nov. 30-án árverésen 6300 frton. Ekkor csak a földszint volt lakható, az emeleten csak a körfalak voltak meg közfalak nélkül. Ezeket a konzisztórium 1860 ápr.—aug. hónapokban építtette Kagerbauer Antallal s a püspök lakásának rendelte. Itt laktak Kriza, utóbb Ferencz József. A földszinten Fúzi János, Székely Sándor, Berde Áron s Nagy Lajos.

Ezzel a kibővítéssel az iskola nyert 5 tantermet, 1000 m² területű udvart fákkal, vadszőlővel beültetve, 1—1 helyiséget a különböző nyomtatványok s az ifjúsági olvasóegylet könyvtára számára. A lakószobák száma 4-gyel szaporodott, az ágyhelyek száma 23-mal.

Az így bővített két épületben folyt a tanítás addig, míg a tanulók számának állandó szaporodása folytán a miniszteri kiküldöttek sürgetésére a század utolsó évében építeni kezdték a *negyedik iskolát*, mely a húszadik század első évének őszén megkezdette működését.

4. fejezet.

Kollektázás.

1718 után megkezdődött egy hősi küzdelem és az u. n. kollektázás formájában az áldozás és adakozás végtelen folyamata a tanárok fizetésének és a tanulók segélyének előteremtésére, amely küzdelem némi megszakításokkal majdnem a 19. század vége feléig tartott. E küzdelem vezérei a főgondnokok, kiknek lelkes buzgósága hála és emlékezetre kötelezi az egyház minden fiát. Az adakozók között is a legelső sorban áll a Horváth-család, melynek minden tagja kivétel nélkül annyit áldozott iskoláinkra, mint egyetlen más család sem.

Voltak esztendőök, melyekben mind a tanárokat, mind a tanulókat csaknem egészen ők tartották s bőkezűségük nélkül menthetetlenül elpusztulunk. P. Horváth Kozma özvegye Folti Borbára és fia Boldizsár az áldozathozatalt már a „három katasztrófális esztendőök előtt megkezdték. 1710-ben minden meglevő és ezután szerzendő majorság földjeik, gabona- és bordézsmaját a kolozsvári kollégium és a tordai gimnázium fenntartására ajándékozták. Ez az adomány lett az 1716—18. évi csapás után az iskolák fenntartásának egyik legbővebb életforrása. 1724-től 1778-ig évenként 130—150 véka búzát és 80—120 veder bort hoztak a széplaki, rápolti, tancsi és földvári jószágokból. 1731-ben Horváth Boldizsár 361 frt. 48¹/₂ drt. adott be.

Az 1718. évi ápr. 8-i felhívás részletes utasítást ad a pénz és naturalék felszedésére, utóbbiak pénzzétevésére és kezelésére. Minthogy pedig az ilyen adományok mobilisak és jövőben megtagadhatók, igyekezzenek a kurátorok és esperesek valami fixumot és állandóbbat, u. m. jószágot, vagy jószágok, búza, bor dézsmáját szerezni s minthogy a salaristáknak angariánként ki kell járni a fizetésüknek, igyekezzenek a gyűjtött összeget minél hamarább beadni. E felhívás eredménye az, hogy már ápr. 19-én bejött 118 frt. 64 dr., júniusban 269 frt. 70 dr., szept. 3-án Szaniszló Zsigmondtól Tordáról és Aranyoszékről 331 frt. 89 dr., Miklósi Jánostól szept. 17-én 40 frt. 6 dr. Gabonában 878 véka búza a következő részletezés szerint: Vargyasi Daniel Péter szélkúti búzájának dézsmája 200, szőkefalvi malmának szombati vámja (a tordai iskola részére) 80, H. Szt.-Mártoni özv. Biró Sámuelné Vargyasi Daniel Klára őri és nagylaki búzadézsmája 50, Vargyasi Daniel Ferenc 56, Biró Mózesné Gyerőfi Kata szamosfalvi malmából 100, Kénosi Sándor Gergely 100, Kun István 100, Suki István 40, Pekri Gáborné 20, Toldalagi Gábor 40, Gálfalvi János 40, Szentiváni Sámuel gálfalvi malmából 40, Maróthi Dávid 12 véka. Ugyanezek pénzül adtak 125 mfrt. 20 drt.

Az adakozásnak ez a szép lendülete nemsokára megtorpant. Ennek magyarázatául tudnunk kell, hogy — amint már láttuk — 1716 tavaszán sok havazás, hideg szeles esőzés és árvizek miatt gyenge termés volt, ősszel nagy szükség és drágaság lett. 1717 nyarán semmi eső nem volt, 1718 ápr.-től okt.-ig szintén nem, emiatt nagy szárazság lett, minek következtében hallatlan drágaság, éhínség, az ország több részében pestis. 1719-ben csak 198 mfrt. 33 dr. gyűlt össze. Emiatt a tanárok és tanulók, kiknek élete a jóltevők adományától és az eklézsiák kollektájától függött, sokat nélkülöztek. Ilyen jövedelem mellett egy tanár évenként csak 45 mfrt. kapott. Ha főuraink s tehetős ne-

meseink nem küldtek volna három év alatt több mint 1000 véka gabonát a kolozsvári és tordai iskola számára, éhen kellett volna pusztulniok, mondja Benczédi (Iskoláink megmentése a múlt században, K. Magvető, 1877.).

Az 1720—1721. évekről kevés adatunk van, mert Jövedécsi, a katolikussá lett unitárius lelkiismeretlensége miatt sok okmány elkallódott s a jegyzőkönyveket is hiányosan vezette. De a szükség nagy volt, mert Daniel Ferenc és Péter, Simon Mihály, Sándor Gergely és Balog Zsigmond 1721 jun. 18-án a Tordaaranyosi gondnokokhoz levelet írnak,¹ hogy a híveket adakozásra buzdítsák, „melyből az eklézsiában mind az tanítóknak, mind az tanulóknak valami consolatioja redundáljon” s mellékelvén a megkeresendők listáját utasítják, hogy igaz keresztényi kötelességükre kényszerítsék, hogy az eklézsiái közösséges szükségre *annuatim* conferálni ne sajnálják.

A következő 1722 dec. 6-án Simon Mihály, Daniel Ferenc, Sándor Gergely megindító hangon kéri a vidéki köri gondnokokat, hogy gyűjtsenek a kolozsvári scholabeli deákok intertentiójára, minthogy egyéb fundusunk nincs s magunkra kell vennünk annak terhét, hogy legyen egy „kis *cassa elemosinaria*, melyből sustentálódják az itt tanuló ifjúság”. Szomorúan látják némelyek hidegségét, hogy némely egyházközből még semmit sem adtak be s félő, hogy a tanuló ifjúság nem subsistálhatván, többé schola nem lesz és így nem lévén a falukban levő eklézsiák defectusát honnan suppleálnunk, eklézsiáink is elfordulnak.

Az 1723 jan. 20. téli főtanács a vagyont és jövedelmet számbavevén, javasolta, hogy ezeknek egy része tőkésíttessék s csak a másik rész fordíttassék a szükségek fedezésére. Ily módon évenként 298 frt. 66 drt. lehetne tőkésíteni.

De ez az állandóan éber gond sem járt kellő sikerrel a már érintett gazdasági bajok miatt. A deákok septimánalisát vagy 8 hónapon keresztül nem tudták kiadni. Ezért 1723 őszén a sok éhezés és koplalás miatt az iskolát elhagyták s elmentek a patrónusokhoz nyomoruságukat elpanaszolni. Ez az eset sok bosszúságot okozott; de másfelől alkalmul szolgált arra, hogy dec. 13-án a köri kurátorokhoz felszólító levelet küldjenek, melyben előadják, hogy ők maguk ugyan megadóztatták magukat, de minthogy a deákok restanciájára s jövőendő subsistentiájokra nincs fundus, kérve kéri őket, emlékezzenek meg a növekedő ifjúságról”.²

¹ Ifj. Biás István: Unitárius egyháztörténeti adatok, Marosvásárhely, 1910, 11. l.

² Ifj. Biás István, id. m. 17.

Az 1724 jan. 19. kolozsvári főkonzisztórium újból hathatós felszólítást küldött ki „dülő félben levő és pusztuló iskolánk” érdekében, hogy posteritásunk ne kárhoztathasson s Krisztus ítélőszéke előtt ne vádoltassunk. *Állandó alap* létesítése azonban elmaradt, mert az időt a pénz szűke miatt nem látták alkalmasnak s attól is tartottak, hogy ha az adományokat erre fordítják, akkor a mindennapi kiadásokat nem lesz miből fedezni. Ezért az 1724 jun. árkosi zsinat azt határozta, hogy az állandó alap gyűjtését ugyan ne hagyják félbe, de felettébb ne siettessék; azonban a mindennapi kiadásokra szükséges kollektát continuálják. A pénz ne két kasszába menjen, hanem a scholák pénzét conservaló generalis perceptor kezébe; a búzabeli kollekta adminisztrációja és erogatiojának inspectioja pedig a schola főmesterére bizatik. Hogy azonban a diákok mult évi eltávozása ne ismétlődjék — nem lévén pénz a kasszában —, Daniel Péter és Gálfalvi János az új évig járó összeget kitették. Daniel Péter még egy lovat is adott a diákoknak, mely „coetus lovával” Zolya Ferenc, Simén György, Barabás Ferenc és Kökösi György diákok egy mélyen megindító levéllel bejárták az országot s mindenütt adományokat kértek. Fáradságukért 4 köből búzát kaptak,

Ez év novemberében határozták el, hogy búzahordáskor és szüretkor a mesterek búza- és bor-kollektát gyűjtenek. minek tizedrésze fáradságukért övék legyen. Az állandó alap kezelését a püspökre bizták. Ebbe 1724-ben adtak: Pálfi Zsigmond püspök 3 frtot, Csókfalvi Dániel esperes Keresztúrfi székből 56, Bölöni János esperes Udvarhely körből 6, Ekárt Gergely esperes Aranyosszékről 116 frt 30 drt. Ezek az adományok lettek *alapjává az állandó tőkének*. 1734 jun. 29-én Kun István, Szent-Ábrahámi, D. Simon János, Kmita János, Joó Ferenc, Gyergyai Pál elszámoltak az 1731 decembertől a patrónusoktól és az eklézsiáktól gyűlt összegekről: Bevétel volt 1261 frt 35 dr, kiadás 312'35, maradvány 949 frt, mely összegről határozzák, hogy tartassék két külföldre menő ifjú expediciójára.³ Ez összeghez Pálfi Zs. püspök adott 13 frt 48¹/₂ drt és 16 véka búzát.⁴ Daniel Péter 1733 ápr. 19-én írja Kaáli Kun Istvánnak, hogy a kolozsvári és tordai schola számára, melyeknek „soha még eddig egyéb fundusa nem volt, hanem esztendőnként elemozsinált kiki”, Marosszéken és a Küküllői körben gyűjtött 135 veder bort, miből kitelik Gejzanovius fizetése. De aggódik, hogy ezután adhatnak-e s mit. Már harmadik vagy negyedik esztendeje rendelték el, hogy az esperesek gyűjtsenek s éven-

³ Ifj. Biás István: Unitárius egyháztörténeti adatok, 27. l.

⁴ U. o. 26. l.

ként kétszer, zsinatokon és konzisztóriumkor adják be. Öt nap mulva Kun István válaszában írja, hogy mikor az örökös fundusról diskuráltak, ő adott 100 frtot és sokan konferáltak, ki többet, ki kevesebbet s ígérték, hogy mig megadhatják, „kitől mivel lehet, segítik borral s búzával a scholát.” De bajos évenként összeadni a szükséges pénzt s azért határozták, hogy 1000 frtot gyűjtenek az örökös fundusra.⁵ Ez alap növelése érdekében P. Horváth Ferenc főgondnok fáradozott nagyon sokat. 1778 szept. 1-én az alap vagyona 3638 frt 67¹/₂ dr tőke volt és 484 frt 65 dr restans kamat, Ez alap számadását állandóan felülvizsgálta s hibákat kapván benne Bartha Mózes, perceptorhoz írja: „vigyázzon, hogy még egy fél pénzben se legyen kára annak az ügyefogyott kollégiumnak”. 1785-ben levelet írt a köri felügyelő-gondnokokhoz, hogy a nemességet buzdítsák az állandó alap gyarapítására. Lázár püspökkel pedig megegyezett, hogy járja be az összes eklézsiákat, tartson generális vizitációt s gyűjtsön annyit, hogy az alap legalább 12000 frtra növekedjék, aminek kamata a szükségekre elegendőnek látszott. Lázár 1788—89-ben minden eklézsiát bejárt s összegyűjtött 5242 frtot. Horváth maga 300 frtot adott. Az 1797. évi főkonzisztórium az ő indítványára mondta ki, hogy semmi újabb költséget kívánó végzést ne hozzon a gen. supr. consistórium.

A kollektázásnak másik módja az volt, hogy a papok az istentisztelet után a szószékből felhívták a hiveket az adakozásra, a kapott összegeket összegyűjtötték, átadták az espereknek, akik a téli főtanácsokon és zsinatokon beadták az illetékeseknek. A zsinatokon szintén hirdettek ilyen kollektát. 1738-tól 1777-ig, tehát 36 esztendőn keresztül a főtanács jegyzőkönyveiből számbavettem a kollektázás eredményét az iskolák és szegény papok részére és egyéb szükségekre (komjátszegi templom, káté kinyomtatása stb.). A gyűlt összeg 11996 frt 62 dr. Bodoczi Sándor ez összeget nem tudom milyen alapon 8827 frt 47 dr-ra teszi.⁶ Bizony csekély összeg erre a hosszú időre, mely sohasem volt elég a legszűkebben mért szükségletek fedezésére sem s azért a zsinatok majdnem évről-évre megújítják az adakozásra való felhívásokat. Az 1756. évi sengericei zsinat (ikv. 150.) végzése: Minthogy szegény scholáink ex mera elemosyna élnek, azt az elemosynát, mely lészen a t. miniszter atyafiai kihirdetése után, melyet a nép ad a ládában a templom ajtóban, percipálják a t. miniszter atyafiai és

⁵ U. o. 20—23, 1.

⁶ Mária Terézia egyházpolitikája és annak következményei az unitárius egyházban. Ker. Magvető, 1908.

adják t. esperest atyánkfiának, aki adminisztrálja a consistorium előtt esztendőben kétszer; azt az elemosynát pedig, amely a nobilitástól jó, adminisztrálni kell a dioecesisek inspectorainak, vagy perceptorának, nem kell tehát ezt a t. miniszter atyafiának kezekhez venni. Ha pedig valamely benefactorok a generális scholarum perceptornak akarják adminisztrálni, meg kell jelenteni az t. inspectornak vagy perceptorának, hadd tudják, ki mit ad és ahoz tartásuk magukat“.

Az 1757. évi zsinat meghatározza a papok és mesterek adományának mértékét: ha mikor a klérusnak kontribuálni kívántatik, a beadandó summa repartíaltassék az atyafiakra úgy, hogy a pap adjon kétannyit, mint a mester, mind a pap, mind a mester az eklézsiából való reditusa szerint adjon hol többet, hol kevesebbet s a vacans atyafiak és viduák is kontribuálnak“. Az 1759 nagyajtai zsinat, minthogy „az ifjúság sokasága miatt“ szükséges négy „kamarának“ építése, útasítja az espereseket, hogy templomi kihirdetés után az atyafiakat az egyháziakkal eljáratván, kollektázzanak s az atyafiak pénzt vagy búzát conferáljanak. Az 1777. évi főkonzisztórium, látván a kollektázás nem kielégítő eredményét, a következő végzéseket hozza: Minden eklézsia a maga ökonomikus proventusának harmadát fordítsa kollektára, valamint készpénze interesének quartalítását. Minden hónap első vasárnapján és ünnepnapokon az egyház szüksége publikáltassék s annak fele a kollektában adminisztráltassék. A kollektát publikálni kell a szokott időben, nemcsak egy-két, hanem több vasárnapokon is. Az esperes az inspektorokkal annuatim visitálván a nemeseket, különösen requirálják s adhortálják a kollektában való alamizsnálkodásra.

A kollektázás útján az iskolák, szegény papok, külföldi akadémiták s az egyház egyéb szükségeire összegyűlt pénz kezelése csak idők folyamán alakult ki. Hosszú időn keresztül a pénzek a püspök kezébe adattak, aki számadást terjesztett be koronként a pénzekről. A főkonz. jegyzőkönyvei mutatják, hogy néha-néha feleslegek is maradtak a pénztárban, amit aztán jó kamat mellett gyümölcsöztettek. De a hiány sokkal sűrűbb jelenség, amint a tanári fizetések utalványozása körüli nagy körültekintés és a fizetések leszállítása mutatja. 1766. jan. 22-én (Jkönyv 247—249.) egy kimutatás kerül a Főtanács elé, amely szerint 27 tétel alatt a kollégium adósainál 2351'87 frt. van elhelyezve. 1772 határozza a főkonz. hogy mindenféle adósságok kontraktusait össze kell szedni, a katalógusát a gen. cons. jegyzőkönyvébe, szeniornál álló Matricula VI. Fasc.-ába és az eklézsia Libellusába be kell írni s az eredeti kötelezvényeket záros ládába elhelyezni. (Jkönyv 341.). Agh püspök

1774-ben (Jkönyv 389—392.) a hozzá begyűlt pénzekről számadást terjeszt elő, mely szerint a bevétel volt 1138·19 frt., kiadások a kollégiumban az alsó nagyház „boltozására” és az akadémizánsoknak (Lázár és Nagy Gy.) 1069·64 frt., mire a zsinat a felmentést megadja.

És így megy az állandó gyűjtés és áldozás a század egész folyamán szakadatlanul a tanári fizetésekre, a diákok segélyezésére, az iskolai telkek nagyobbítására szükséges telkek megvásárlására és az iskolai épület több izben eszközölt építésére. Ide írom egy néhány év bevételeit és kiadásait, hogy ezekből látni lehessen ezt a lelketölő küzdelmet, melyet őseinknek folytatniok kellett iskolájukért. Az ifjúság gyűjtése után beadatott: 1731-ben a főtanácson 178 frt. 18¹/₂ dr, a derzsi zsinaton 41 frt. 06 dr., 1732-ben 232 frt. 64 dr., 1733-ban a téli főtanácson 133·39¹/₂, a szabédi zsinaton 52·21, 1734-ben 104·10, 1735-ben 74·63, Horváth Boldizsár gyűjtése 99·63, az alsójárai zsinaton 42·28, 1736-ban 154·9¹/₂, 1737-ben 91·03 mfrt.

1738-ban	bevétel	361·95,	kiadás	383·41
1739	„	164·29 ¹ / ₂	„	383·41
1740	„	328·54	„	330·85
1742	„	442·09	„	488·72
1742	„	238·53 ¹ / ₂	„	273·94
1743	„	141·08	„	163·64
1744	„	553·55	„	508·51
1745	„	328·90	„	322·93
1746	„	383·41 ¹ / ₂	„	367·57
1747	„	283·67	„	269·20
1748	„	407·39 ¹ / ₂	„	373·94

Uzoni-Fosztó összeállítja a kollégium és tordai iskola költségvetését, melyben az összes szükséglet 667 frt. Az 1738—1748 közötti 11 év összes bevétele 3633·42, kiadása 3866·12 frt. Az évi szükségletnek tehát csak felerészét tudták kiadni a sallaristáknak. 1748-ban az országgyűlésre összejött unitárius urak kérő levelet küldenek a köri felügyelő gondnokhoz s a levélhez mellékelik az iskolai számadás és költségvetés kivonatát. A sokszor sikertelen, vagy kevés sikerű felhívás után az a gondolat merül fel lelkükben, hogy ez a mód talán sikerre vezet, mert az adakozó hívek nem gondolhatják, hogy a begyűlt pénzt haszontalan célokra adják ki. E felmerülhető gondolat gyanuja ellen védekeznek, mikor a számadást és költségvetést mellékelik s hangsúlyozzák, hogy még a salaristák sem kapták meg a competentitát s a diákok a septimanalist. Aztán a személyi kiadások mellett „a sok ruinák reparatiojára” s

más szükségekre is kell a pénz. A püspök 180 frt. fizetését eleitől fogva cum defectu adták ki, mert inkább nem vette ki egészen, hogy a diákok heti osztalékát ki lehessen adni. Halála után örökösei követelték is a hátralékot. Erre határozta el aztán a főtanács 1774-ben, hogy a sallaristák, mikor pénzhiány miatt nem kaphatják meg fizetésüket, ne követhessék.

P. Horváth Boldizsár főgondnok 1754 máj. 12—13-ra összehívja a körí vezető férfiakat, hogy tanácskozzanak sérelmeink orvoslásáról s a kollegiumok fenntartására szükséges összeg előteremtéséről.⁴ 12 pont alatt különböző határozatokat hoznak. Ezek között az első, hogy írjanak ki a körökhöz „a harmincadik kalangyának és harmincadik veder bornak in prium usum való collatiója és ad manus curatorum effectiva administratioja iránt”. És kéri a papokat, hogy jó példát adjanak a világiaknak. A 11. pont alatt: a katolikusoknak átment tordai favámra nézve, mely addig a mi diákjainké volt s melyért a katolikusok 10 frtot kaptak, keressék meg a tordai magistratust, hogy ez a 10 frt ezután adassék a mi diákjainknak. E határozatok alapján a főgondnok néhány nappal később, máj. 20-án, levélben megkeresi Gál József aranyoszéki viceinspektor-kuratort s arra kéri, hogy az atyafiakat járja el s kérje pro deo et pio in religionem zelo, hogy adakozzanak, „melyből professzoraink és majd pusztulásra hanyatlott két scholáinkban tanuló ifjak divisiojuk és scholák körül reperálást váró sok ruinák suppleáltathassanak”.

Az 1758. évi téli főtanács megköszöni Simén Cyörgynek a kolozsvári tanuló societas számára küldött 12 dukátot (Biás id. m. 36.) Az 1764. évi kolozsvári főtanács körlevélben fordul a nemességhez, melyben fájdalommal szemléli „scholánkhoz való hidegségeket jó embereinknek”, mert ha „a kegyes benefactorok promptitudojokkal nem támasztgatják statusunknak fundamentumát, naponként elolvadunk és megfogyatkozunk azokban, akik által még eddig eklézsiánknak nevezete és eklézsiánkban levő istentiszteletek megmaradtanak, scholáinkban”. P. Horváth Ferenc 1775 jul. 12-én a tanárok fizetésére Ilosváról 145 frtot küldött. 1778 febr. 15-én 300 frtot azzal, hogy kamatja adassék a retorika tanítójának, ha a benefactorok collatioi annyira megfogyatkoznának, hogy nem lenne elég a kollaboratorok, vagy publicus preceptorok fizetésére.

Az eddigi nehézségekhez járult még II. Józsefnek az a rendelete, mely a kollektázást megtiltotta, ami 1781—86-ig szü-

⁴ Benczédi: Egyházunk és gimnáziumaink múlt századi történetéhez. K. Magvető, 1878.

netelt. A főgondnok 1783 máj. 19-én az esperesekhez levelet írt, melyben elmondja, hogy a napokban Kolozsvárt járt s a kasszában még 200 frtot sem talált. Pedig a tanárok fizetése restanciában van s a diákok divíziója sem jár ki. Tavaly óta könyörgünk a Felségnek, — írja — hogy elvett javainkat adassa vissza, vagy a kollektázást engedje meg. De választ még nem kaptunk. Már eddig is sok a költség: az udvari agens s Bécsbe küldött követeink számára kétszer is kölcsönt vetünk, részben az akadémiták részére gyűjtött pénzt fordítottuk e szüregsre. Valamely publikálni s pennára tenni nem tanácsos célra 1000 frtot lévén összegyűjtendő, kéri az espereseket, hogy a notarius és insp. kuratorokkal együtt e levéllel keressék fel a patrónusokat és belső embereket s unszolják őket adakozásra.

A tanárok fizetését 1778-ban felemelték volt: 180 frtról 230 frtra és 112 véka búzára a püspök, mint rektorét és theologiai tanárét, a többiét 100 frtról 150 frtra és 100 véka búza, a „féltanárét“ 40 frtról 60 frtra és 40 véka búza. De a fizetések kiadása megakadt s visszaesett az 1778 előtti állapotra. 1718 óta minden tanárt oly feltétellel iktattak be, hogy fizetését csak akkor kapja egészen, ha a jövedelemből telik, különben ami lesz, azon tanártársaival egyenlően osztozik s kötelezi magát, hogy a restanciát sem ő, sem utódai sohasem követelik. Szent-Ábraháminak pl. 1716-tól 1756-ig 1885 véka búzája maradt restanciában. 1784 okt. 25-én a repr. konzisztórium Horváth F. főgondnok kezdeményezésére azon tanácskozik: mi módokat lehetne találni a kollégium és professzorok fenntartására a *legfelsőbb rendeletek megsértése nélkül*? A határozat: egy bizonyos vasárnap a papok minden eklézsiában a szószékből intsék a népet a segélyadásra. A patrónusokat és nemeseket pedig minden körben el kell járni, hogy adakozzanak. A gyűjtést minden körben magára vállalta egy konzisztor s meg is indították, de a fizetést az 1785. évi tarcsafalvi zsinat mégis kénytelen volt leszállítani 120 frtra úgy, hogy a kolozsvári salaristák évi fizetése összesen 736 frt 40 drra ment. Ezért a nélkülözéssel küzdő tanárok mindegyre folyamodtak fizetéseselemelésért. A főkonz. az ügyet a zsinatra, ez a fundatiók rendbeszedésére kiküldött bizottság munkájának beadására halasztotta. Soha jobb időben nem érkezhett volna Suki alapítványa. Az 1792. évi dombói zsinat megállapítja, hogy a kollégium régi fundatiója 3367 frt 47 pénz, a Lázár püspök által gyűjtött (1788-89.) összeg 7965 frt 59 p., összesen 11333 frt. 6 p. De a régi alap kamatjával együtt veszélyben forgott. A Perceptorum Libellusban az 1791-94. években sem kamat, sem tőke fizetéséről bejegyzés nincs. A pénzkezelés sem volt kellőleg rendezve. A tőke az ország

minden részében kamatra kiadva, ami már magában nehezéette a kamatok bevételeit. A jövedelem másik része a kollégium két sütőháza lett volna, de ezek keveset jövedelmeztek. Az évi bér 1790-ben 160 frt 8 p, 1791-ben 204 frt. De kiadás is volt ezekre s ezért a tiszta jövedelem sokkal kevesebb. A Körmöczi püspök által összeírt alapítványi könyvben 1750 óta a patrónusoktól ígért sok tized és malomrész 1791 táján nagyrészt megszűnt. A Perc. Lib-ban 1791—94-ben csak Suki 500 frtja zsuki malmai szombati vámjában, Torockói Ferencné Tordai Zsófia alsójárai malma szombati vámjában 42 frt 84 p. és Hegedüs Áron 20 véka elegybúzájának 26 frt 40 p. értéke van feljegyezve.

A kollektázás nem ment sokra s nem volt megbízható és állandó jövedelemforrás. Amit az esperesek ily cím alatt egy-egy zsinatra, vagy főtanácsra vittek, ritkán érte el a 200 frtot. 1797-ben 87·22, 1798-ban 151·57¹/₂, 1799-ben a kissárosi zsinaton 138·81, 1800-ban a téli főtanácson 71·92, a kollégium építésére 169·43, a nyári főtanácson 128·71¹/₂. 1803-ban a csik-szentmártoni zsinaton a „fővebb“ iskolák részére 150·37, 1805-ben a téli főtanácson 107 mfrt 18 pénz, 1807-ben az ádámosi zsinaton 186·88 frt volt a kollekta. A kollégium egész évi jövedelme 1791-ben csak 1355 frt 40 p. volt, 1792-ben csak 676 frt 80¹/₂ p.

A kollégiumnak ilyen silány anyagi helyzetében a Suki alapítványa lehetővé tette, hogy Horváth Ferenc főgondnok erélyes felszólalására az 1793. évi jan. főkonz. a tanári fizetéseket 50—50 frttal javítva 300 frttal emelte, azután még több ízben is, mert a fizetésemelés sohasem tudott lépést tartani a drágaság emelkedésével. 1794-ben a szegény papok, özvegy papnék és szegény tanulók sorsának javítása kerülhetett sorra, 1800-ban a kollégium felépítése, Kolozsvárt egy tanári, Tordán a rektori ház s Keresztúrt az iskola építése.

Horváth Ferenc főgondnok is megemlékezik végrendeletében (1788 márc. 21, pótlék 1793 dec. 21-én és 1794 jul. 25-én) „csaknem utolsó állapotra jutott collegiumunk tanárai fizetéséről s e célra 300 frtot hagy, melynek míg kifizethetné, kamatját adja s utódait „Isten nevére kényszeríti“, hogy ők is a kollégium állapotát segítsék, erősítsék. Az utolsó pótrendeleletben a zsuki egész jószág, Felsőszovát és a kötelendi portio minden gabona, bor és malom hasznának „igaz harmincadát“ hagyja a kollégiumnak. Utódai a főkonzisztóriummal történt megegyezés alapján 1848-ig minden évben 100 véka búzát küldöttek Kolozsvárra, mit a tanárok egymás között felosztottak. 1848 után pedig pénzzel örökre megváltották. Az 1811. évi devaluatio s más kedvezőtlen viszonyok olyan bizonytalanságba hozták

pénzügyünket, hogy a század első felében volt olyan év, midőn a tanárok a Horváth Ferenc gabonáján kívül fizetésüknek még harmadát sem kapták meg.

Ugyanilyen módon folyt az agitáció és az adakozás az iskola építésére.

Már az 1724. évi téli főtanács küldött ki felszólítást „dülő félben levő és pusztuló scholánk” érdekében. Horváth Ferenc 1758 febr. 23-án középfalvi és ilosvai malmai szombati vámját a kollégium építésére ajándékozta, honnan 1779-ig 1000 vékánál több búza és törökbúza jött be. Ez tette lehetővé, hogy 1759-ben a telek hátsó végében 4 szobát építettek, minek költsége 385 frt 36 dr. volt és 44 véka búza. Ebből 100 frtot P. Horváth Rebeka adott. 1765-ben a sikátor felől építettek 4 szobát 413 frt 93 dr.-ral, melyből az aranyosköri eklézsiák 266 frtot, a háromszékiek 39 frt 83 dr.-t adtak. A többi egyes jóltevők adománya. 1779-ben az árkosi zsinatra az esperesek 459 frtot hoztak. Maga a főgondnok 100 frtot adott, pedig saját megkezdett építése is félben állt. Az adakozás szép sikere reménnyel töltötte el az építető főgondnokot, de már azon évi aug. 3-án panaszos hangon ír az esperesekhez s utasításul adja, hogy az eklézsiák vagyoni állapotjukhoz képest 8—3—1 frtot, a papok 2, a mesterek 1 frton alól „meg se gondolják, hogy konferáljanak.” E felhívása eredményéről mondja, hogy „az időhöz képest sok orcátlan alkalmatlankodással jócskán is congerálhaték.” Ő maga adott 50 frtot. Pápai István is 50-et. 1780 dec. 31-ről megint ír az esperesekhez s kéri őket, hogy minden kör legalább 200 frtot adjon vagy ígérjen. Ő megint adott 100 frtot. 1781-ben tilalom miatt nem tarthattak zsinatot. 1782 ápr. 13-án újra levelet írt az esperesekhez, melyben utasításul adta, hogy a világiakat bizzák saját buzgóságukra, az eklézsiákat osszák 3 klasszusra; 10—6—3 frtot fizetők, a papokat és mestereket szintén: 6—4—2 és 3—2—1 frtot fizetők. Minthogy azonban a kollektázás megtiltatott, az építés jobb időkre maradt. Az iskola építése 1806-ban fejeztetett be de úgy, hogy az építésre az állandó kollektázás mellett is 4—5000 frt adósságot kellett felvenni.

E száználmasan gyenge anyagi helyzetben szerezték meg 1784 aug. 28-án az első tanári lakóházat, melynek sokáig rektori, utóbb püspöki ház volt a neve. A vételár 1700 frt volt, melyből Váró Mózes 500, Suki László 700 frtot ajándékozott. Horváth Ferenc saját költségén kijavíttatta és felszereltette: 1784-től 1850-ig itt laktak püspökeink, részben professzoraink. Áttekintvén ennek a szenvedésekkel és nélkülözésekkel, de csodás áldozatokkal is teljes századnak eseményein, eszünkbe jut a nagyszorgalmú és érdemes Uzoni-Fosztó, aki az iskola

fenntartási alapjának, melyből a költségek vétetnek s mely egyedül hagyatott meg nekünk, az adakozó jó lelket mondja. És hozzáteszi: „Szeretni annyi, mint adni.“ Valóban igaza van Uzoni-Fosztónak s nekünk önkéntelenül tólul tudatunkba a kérdés: vajjon unitárius híveink megértik-e hasonló sorsban vergődő kollégiumunk esdeklő szavait s méltók lesznek-e hitelődeink nagyszerű példamutatására?

5. fejezet.

A kollégium jóltevői.

Megreszket a toll a kezemben, mikor a címet e fejezet élére írom. A meghatottságtól fájdalmas öröm hulláma önti el szívemet. Fájdalom azért, mert a kollégium 365 esztendő életében — az első százévet kivéve — csupa nélkülözésekkel és testi és szellemi sanyargatásokkal kellett küzdenie. De boldog öröm azért, mert e hosszú múlt tele van a szerető, mert áldozó szívek áldozatainak szakadatlan és felemelő sorozatával.

A jóltevők között első János Zsigmond fejedelem, aki 1562-ben a kolozsvári dézmanegyedet a kollégium fenntartására adományozta. Ezt az alapító-levelet Báthori István 1571 dec. 17-én, Báthori Kristóf 1576 máj. 29-én és Bethlen Gábor 1626 szept. 1-én erősítették meg.

Álljon itt az alapítólevél a későbbi fejedelmi megerősítésekkel együtt eredeti szövegében.

János Zsigmond alapítólevele:

Nos Joannes II. dei gratia electus rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium, significantes quibus expedit universis: Quod cum fideles nostri domini regnicolae Transilvaniensem episcopatum Albensem una cum capitulo et omni fere statu ecclesiastico ante nostrum et sacrae quondam reginalis majestatis dominae matris nostrae observandissimae piae memoriae in hoc regnum ingressum paribus votis sustulerint et loco eorum scholas publicas, in quibus iuventus per doctos et linguarum peritos viros pie erudiretur, duobus in locis videlicet in civitate nostra Colosvariensi et oppido Székely-Vásárhely erigendas decreverint, et semel atque iterum nobis instantissime supplicaverint, ut nos quoque pro nostra gratia et munificentia regia iuxta piam hanc eorum intentionem scholas ipsas honesta provisione benigne ornare et locupletare dignaremur. Nos itaque cum ad obsequentem dominorum regnicolarum petitionem, tum vero studia iuventutis faventer promovere ac pauperibus et orphanis in Colosvar existentibus clementer subvenire volentes totalem et integram quartam decimalem Colosvariensem tam vini, quam frumenti, et aliarum quarumlibet rerum decimanarum, quae alias archidiacono Colosiensi cedebat et in arrenda solida florenis 250 ducentis quinquaginta in monetis usualibus, singulis annis aestimari consueverat, ad praescriptam scholam Colosvariensem et in usum ac sustentationem pauperum et orphanorum iuxta benignam sacrae olim